

*Нечаюк Л. Г.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри соціально-гуманітарних наук**Київського кооперативного інституту бізнесу і права***«ГУНСЬКА ТЕМА» В РОМАНІ В. МАЛИКА «КНЯЗЬ КИЙ»**

Анотація. Статтю присвячено «гунській темі» в романі В. Малика «Князь Кий», що визначає, по суті, доволі чітко (з точністю до років) часове співвіднесення подій життя князя Кия з реальними історичними подіями в контексті життя слов'янських племен та у світовому контексті. Класова філософія в художньо-світоглядній парадигмі твору найбільш виразно виявляється в так званій «гунській темі». В. Малик уводить «гунську тему» в роман з тією настановою, що їй належить «відтінювати» за зразком «від супротивного» лінію авторської розповіді про князя Кия та його братів. Зазвичай ми свідомі того, що необхідність у такій паралелі виникає задля більшого «унаочнення» позитивної лінії в романній оповіді, а також для переконливості цієї моделі позитиву за умови схрещення двох сюжетно-фабульних спрямувань оповіді. Залишаючи осторонь зображення побутово-звичасвої грані життя гунів у романі, автор твору тут пішов шляхом найменшого спротиву, зобразивши представників племені як представників монголоїдного типу із вкрай низькою культурою, що також суперечить дослідженням істориків, історичній правді, а саме в дослідженні звернемося до характеристики системи образів твору. Тому зосереджуючи увагу на концепті історизації міфологічних подій (князь Кий) та міфологізації суто історичних (гунська тема) в означеному творі письменника, зауважуємо ті принципи трансформації певного історичного явища, що дозволяють обгрунтовано стверджувати про системну тенденційність, якою відзначається позиція автора роману: це зумовлює врахування лише мистецького вирішення В. Маликом системи образів твору. Переконаємося, отже, що у формуванні окремих образів роману «Князь Кий» В. Малик трансформує їх модель із позірних, тих, що впадають насамперед у вічі, відмінностей, методологічно розглядаючи ізольовано складові чинники, що здатні увиразнити ці образи, поліфонічно моделюючи їх структуру. У висновках звернено особливу увагу на те, що «гунська тема» у вирішенні автора роману «Князь Кий» відзначається, гадаємо, системною тенденційністю, оскільки покликана підкреслювати іншу: позитивну лінію авторської розповіді у творі. Утрирувано вирішується образ командувачів військом гунів (і Аттіли, й Ернака). Урахування цього дозволяє в історико-літературному плані кореспондувати лише художній аспект мистецьке вирішення В. Маликом системи образів твору.

Ключові слова: історичні події, авторське вирішення, домисел, поліфонія, історична правда, образна система, міфологізація, Аттіла, Ернак, братовбивство, хунський рід.

Постановка проблеми. Згідно з історичними реаліями, племена гунів на початку II ст. «проникли за Волгу і Донські степи» [6, с. 201], а в «375 році на чолі з царем Балмером перейшли Дон, розбили племена готів, зайнявши територію від Дону до Карпат» [6; 201], що ж до Кия, Щека та Хорива, «за переказом, який увійшов у «Повість минулих літ» [6, с. 327],

Кий був тим «князем племені полян, який підтримував безпосередні зв'язки слов'ян із Візантією <...>. У цей період слов'яни відігравали особливо важливу роль у долях Східно-Римської імперії (приблизно 6-7 ст.)» [6, с. 327]. Наводимо цю вкрай стислу довідку лише для того, щоб визначити наявну розбіжність між співвіднесенням цих явищ у романі В. Малика й історичною часовою відстанню між ними приблизно у два століття, визначаючи відсутність «тісного зв'язку між історичними ідеями й історичним подіями» [6, с. 223]. У цьому разі вивчаючи художній твір, автор змушує відступити від вивчення відповідності історичних подій до зображених у романі реалій, переконуємося, історична канва – відсутня. Відповідно, в даному дослідженні, перш за все, цікавитиме принцип, підхід у художньому моделюванні письменником певних важливих засад у творенні системи образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спостереження вчених у 20-му столітті виявляють, що «європейці залишили експресивні описи раннях гунів як втілення повної дикості: без влади, законів, житла, нормального одягу, на низеньких конях, а також з очевидними вадами зовнішності – низькі, кривоногі, без бороди і вусів, з вузькими очима. В останньому описі неважко вгадати представників монголоїдної раси, хоча, за результатами антропологічного аналізу похованих, кочовики гунського союзу насправді належали до змішаних європеїдно-монголоїдних типів» [8, с. 658], а в «дискусії з Пріском (грецьким істориком У ст. – Л.Н.), яке із суспільств справедливніше: візантійське чи гунське, грек звинуватив візантійське керівництво і чиновництво у хабарництві та корупції, протиставивши «цивілізації» простоту і справедливість варварських законів» [8, с. 665]. Що ж до матеріальної культури гунів, ось лише одне зауваження істориків: «постійний приток золота до гунів зумовив виникнення специфічного поліхромного стилю ювелірних прикрас: бронзова поверхня декоративної деталі покривалася золотим листом з напаяними ... гніздами для вставок кольорового скла, гранатів або бурштину, що створювало ефект масивної золотої прикраси, всипаної коштовним камінням. У такому стилі гуни прикрашали все: зброю (мечі, луки), спорядження коня (зброю, сідла), пряжки і деталі взуття, фібули, браслети, діадеми колти тощо» [8, с. 666]; це враження доповнюють, безперечно, і характерне для гунів «жорстке дерев'яне сідло з золотими обкладками і литі бронзові казани, які використовувалися не в побуті, а з ритуальною метою» [8, с. 667]. Ці оцінки дисонують із позицією учених у характеристиці цього історичного феномена: життя хунів-гунів. «Якщо судити, – зауважує відомий дослідник історії цього питання Л. Гумільов, – із матеріалів, що дійшли до нас, основним заняттям людей, які залишили плитові могили, було скотарство; до того ж вони досконало володіли ливарною

технікою. У могилах виявлено мушлі-каурі з Індійського океану, біле циліндричне намисто із пірофіліту, фрагменти посудин-триподів китайських форм. Це вказує на широчінь культурних зв'язків» [2, с. 38] цього племені. У характеристиці родових форм життя гунів цього проникливого дослідника мимоволі у читача виникає думка про подібність цих форм до наявних у племінних союзів слов'ян, зокрема, києворуської доби: «хунський рід був патріархальний, тобто діти належали до роду батька, а не матері» [2, с. 66], а «хунський родовий князь був представником інтересів народу і користувався його цілковитою підтримкою» [2, с. 66]. Найбільш сучасні спостереження над проблемою виявляють, що питання про перебування в західнолісостепових районах якогось регіонального центру гунів і/чи аланів можливо, однак мусимо все ж брати до уваги той факт, що про гунів знаємо в основному після перенесення їх ставки близько 420-х років у Паннонію. А де вона перебувала перед тим (а це майже 50 років!) у часи (а в деяких випадках і для збирання податку в середовище племен за лімес висилали цензорів (C IL, Vol. VI, Inscriptio, 31001) і центуріони допоміжних частин – згаданих вексиліцій із відповідною кількістю солдатів. Зберігається у Львівському державному історичному музеї, Фондах археології, інв. № 3435. Бандрівський М. Гуни та їх роль у появі... 110) владарювання гунських можновладців Баламбера (360–378), Балтазара (378–390), Улдина (390–409/410), Доната (до 412), Харатона (згад. під 412), Октара (до 430)? На цей момент це лише одна з гіпотез, що ставка попередників Аттіли (до часу її перенесення в Паннонію) могла перебувати десь у Північно-Західному Причорномор'ї і, гіпотетично, неподалік Карпат. Приблизно таку ж локалізацію гунів подають письмові джерела ранішого часу. Наприклад, Птолемей у «Керівництві з географії» (бл. 144 р.) розміщує їх між роксоланами (Придніпров'я) і бастарнами, які, як припускають, замешкували Східне Прикарпаття, що знову ж таки, не унеможливило локалізацію їх «доаттилівської» ставки в районах заходу українського лісостепу [1, с. 106–119]. Такої ж думки дотримується і А.В. Івченко, ним була розроблена концепція на основі аналізу писемних джерел та наявного археологічного матеріалу, зокрема поховальних пам'яток. Останні на території Північного Причорномор'я та Криму поділяють на дві групи, що, можливо, має у своєму підґрунті етнічні чинники [5].

Мета статті полягає в системному дослідженні літературних традицій і новаторства у творчості В. Малика та художнього трактування тем у романістиці письменника, системи образів і народів, відомих ще античним авторам під назвою гуни.

Виклад основного матеріалу. Уже з перших рядків розділу роману, в яких йдеться про гунів, автор зазначає: «Гуни жерли, мов не в себе, пили кисле кобиляче молоко, розмножувалися, мов сарана, і сунули й сунули на Дністро, на Прут і на Дунай» [7, с. 65], «гуни кохалися в конях, жили в кибитках, ласували спареною під сідлом кониною, заплітали в косички свого довгого цупкого чуба... Та найулюбленишим їхнім заняттям були війни і розбій» [7, с. 66]. Залишаючи остронь зображення побутово-звичаєвої грані життя гунів у романі (як мовилося вище, автор твору тут пішов шляхом найменшого спротиву, зобразивши представників племені як представників монголоїдного типу із вкрай низькою культурою, що також суперечить дослідженням істориків, історичній правді), звернемося до характеристики системи образів твору.

Письменник тут іде до самих початків імперії Аттіли – до 433 року, коли помер вождь гунів Руя (в романі Руа) і, «за традицією лествичної системи, відомої пізніше у Тюркському каганаті, гунів очолили брати Руї Мундіоха (Мундзука) – Аттіла і Бледа» [8, с. 660]. Образ Аттіли вирішується автором роману із залученням елементів біографії: цей герой твору зображений від періоду дитинства і аж до часу, коли, вже в добу князя Кия – у період «статочного ослаблення гунів, починається їх зворотна міграція назад у Азію на чолі із сином Аттіли, Ернаком» [9, с. 78] в 469–470 роках.

Вже те, що з-поміж усіх подій життя Аттіли автор роману обирає лише одну: вбивство Аттілою молодшого брата Бледа, що визначило можливість для Аттіли назватися єдиним каганом свого племені, визначає не лише жорстокість та владність Аттіли, його жадобу влади, але й безмежний цинізм, із яким він знищує тих, хто насмілився кинути йому у вічі: «Це зрада! Ти вбив його!» [7, с. 69] і задобрює тих, які, «бачачи, що Бледу нічим уже не піднімеш, а сила на боці живого кагана, не зрушили з місця» [7, с. 69]; їм він «взложив кожному на шию важкий золотий ланцюг, яким роменські імператори нагороджували своїх ліпших мужів за воєнні перемоги й хоробрість. Потім сказав: «Мого брата Бледу покликав до себе великий Тенгрихан! Він тепер щасливий... А ви живі й повинні думати про живе – про ваших жон і дітей, про ваші племена й табуни, про нові перемоги над чужинцями і про військову здобич!.. Відтепер у гунів є один вождь – Аттіла» [7, с. 69]. Відчуття сили та нездоланності – ось що приходить до Аттіли після цього ганебного вчинку: «І з того часу Аттіла сам володів величезною державою. Не один кривавий похід зробив він на всі кінці світу, не одно плем'я зігнав з насидженого місця, не одну тисячу людей посік, розп'яв, спалив і замучив. Чорна слава йшла поперед його бойового коня!..» [7, с. 70]. Заслугою письменника вважаємо концепцію, згідно з якою стає очевидним, що цим учинком вождь гунів запускає механізм самознищення. Для реалізації цієї художньої ідеї В. Малик вводить у твір вставне оповідання про сестру римського імператора Валентиніана Гонорію, яку «навічно поселили в похмурий замок, взявши з неї, ще малолітньої нерозумної отроковиці, урочисту обітницю назавжди, до самої смерті, залишатися дівою, не одружуватися, щоб її діти не стали братові і його нащадкам суперниками за царський трон» [7, с. 71]. Із часом у Гонорії визріває план помсти братові, й виконавцем цієї помсти вона обирає силу, здатну стати не лише реальною загрозою Римській імперії, але й переможцем у двобої з її братом – Аттілою, якому через гінця обіцяє принести в посаг «всю Західну імперію» [7, с. 73].

Розрахунок Гонорії виявився правильним: Аттіла сприймає її запрошення не як виклик долі, а як воїн, перед яким постає перспектива значної ратної праці з належною винагородою за неї. Гадаємо, для забезпечення повноти художньої якості твору письменникові належало б наголосити саме на цьому, оскільки в тій реакції Аттіли на пропозицію Гонорії, яку являє читачеві письменник: «Здригнулося від радості серце старого кагана, жадібним вогнем запалали його маленькі брунатні очі. Не володарем дикої степової орди, а імператором півсвіту і мужем юної принцеси відразу уявив себе. А уявивши, почав збирати військо» [7, с. 73], образ командувача гунським військом постає надто однолінійно і, як на наш погляд, утрировано. Те, що пропонує в цьому разі письменник у характеристиці цього образу, є не просто неповагою до ворога, а й ставить під сумнів перемогу над ним. Психологічно

більше мотивації у вчинках Аттіли зауважуємо в романі тоді, коли письменник моделює ситуацію, згідно з якою, вдавшись до обов'язкових перед важливою військовою кампанією загадувань, Аттіла здобуває від волхвів застереження з огляду на численність втрат у шеренгах гунського війська в цій війні, проте все ж розпочинає бойові дії та приймає рішення про ведення війни: «Довго мовчав Аттіла, заглиблений у роздуми, занепокоєний грізним віщуванням. Важкі передчуття гнітили йому серце, захмарили чоло. Врешті він сказав: «Королі, князі, вожді й старійшини! Не для того прийшли ми сюди, на край світу, щоб відступити без бою! Я хочу загинути Аеція і доможуся її – будь-що! Хоча б і ціною власного життя!.. Тож – розпочнемо!» [7, с. 75]. Читачеві одразу стає зрозуміло, що це рішення має доленосне значення для Аттіли, бо, по суті, результат усіх подальших його вчинків уже передбачено. І в подальшому програна Аттілою генеральна битва, і неуспішна військова кампанія в Італії – все це стає своєрідним прологом до смерті цього воїна, змальованого в романі, утім, лише чорною барвою. Ця різкість у зображенні «наших» та «їхніх» – іще один чинник підпорядкування структурних якостей твору ідеологемам радянської доби. Врешті, й сам факт рішення, прийнятого Аттілою, і його подальші вчинки, і всі події його життя можна розглядати у творі лише як вставний епізод, що не несе сюжетобудівної ролі: читача, гадаємо, більше цікавили б перипетії у долі спадкоємця Аттіли: його сина Ернака, з яким згодом доведеться стати на поєдинок Києві.

Висновки. Отже, зосереджуючи увагу на концепті історизації міфологічних подій (князь Кий) та міфологізації суто історичних (гунська тема) в означеному творі письменника, зауважуємо ті принципи трансформації певного історичного явища, що дозволяють обґрунтовано стверджувати про системну тенденційність, якою відзначається позиція автора роману: це зумовлює врахування лише мистецького вирішення В. Маликом системи образів твору.

Звертання до характеристики системи образів твору дозволяє виявити значною мірою об'єктивну концепцію у творенні письменником образу Аттіли на тому етапі його життя, який співвідноситься із проведенням військової кампанії в Італії: вождь гунів запускає механізм власного знищення, самознищення. І в подальшому програна Аттілою генеральна битва, і неуспішна військова кампанія в Італії – все це стає своєрідним прологом до смерті цього воїна, змальованого в романі, утім, лише чорною барвою.

Література:

1. Бандерівський М.М. Гуни та їх роль у появі на заході українського лісостепу «комплексів престижу»: скло виробничої майстерні в Комарові та скарбів на волинській височині. URL : <https://doi.org/10.33402/mdapv.2019-23-106-112>.
2. Гумилев Л. Хунну. Степная трилогия. Санкт-Петербург : ТАЙМ-АУТ-КОМПАСС, 1993. 224 с.
3. Гладкий В. Древний мир. Энциклопедический словарь в двух томах. Т. 1. Донецк : МП Отечество, 1996. 512 с.
4. Дубовский В.Н., Попов В.В., Некрасова Н.Л. Философия, вера, духовность: истоки, позиция и тенденции развития. Воронеж : Воронежский госпедуниверситет. 2004. 266 с.

5. Івченко А.В. Поява гунів у Північному причорномор'ї. *Археологія*. 2003. URL : <http://www.iananu.kiev.ua/archaeology/2003-2/ivchenko.htm>.
6. Ільницький М. Людина в історії. Київ : Дніпро, 1989. 355 с.
7. Малик В. Князь Кий. Київ : Дніпро, 1989. 576 с.
8. Толстоухов А., Зубанов В. Україна: хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Т. 1. Київ : КВІЦ, 2008. 704 с.
9. Толстоухов А., Зубанов В. Україна: хронологія розвитку. Давні слов'яни. Київська Русь. Т. 2. Київ : КРІОН, 2009. 687 с.

Nechayuk L. The hun theme in V. Malyk's novel "Prince Kiy"

Summary. Class philosophy in the artistic and ideological paradigm of the work is most clearly manifested in the so-called "Hun theme". The "Hun theme" in V. Malik's novel "Prince Kiy" quite clearly defines (with precision up to years) the temporal correlation of the events of Prince Kiy's life with real historical events in the context of the Slavic tribes life as well as in the world context. Thus, the work achieves the historicization of mythological events (Prince Kiy) and the mythologization of purely historical (Hun theme). V. Malik introduces the "Hun theme" into the novel with the intention that it should "shade" the line of the author's story about Prince Kiy and his brothers "by contradiction". Usually, we are aware that the need for such a parallel arises in order to better "illustrate" the positive line in the novel narrative, as well as for the persuasiveness of this model of positivity, provided that the two plot and storyline directions of the narrative intersect. Leaving aside the depiction of the everyday life of the Huns in the novel, the author followed the path of least resistance, portraying the tribesmen as a Mongoloid type with an extremely low culture, which also contradicts the study of historians and historical truth, particularly in the research we will look into characteristics of images in the work. Therefore, focusing on the concept of historicization of mythological events (Prince Kiy) and mythologization of purely historical (Hun theme) in the work of the writer, we note the principles of transformation of a historical phenomenon, which can reasonably assert the systemic tendencies of the novel that appear only due to V. Malik's artistic design of the system of images of the work. We are convinced, therefore, that in the creation of individual images of the novel "Prince Kiy" V. Malik transforms their model from apparent, conspicuous differences, methodologically considering in isolation the constituent factors that can express these images, polyphonically modeling their structure. In the conclusions, special attention is paid to the fact that in our opinion the "Hun theme" in the decision of "Prince Kiy" author is marked, by systemic bias, as it is designed to emphasize another: the positive line of the author's story in the work. The image of the commanders of the Huns (both Attila and Ernak) is exaggerated. Taking this into account allows us to correspond in historical and literary terms only the artistic aspect which is the artistic solution of V. Malik's system of images in the work.

Key words: historical events, author's decision, conjecture, polyphony, historical truth, figurative system, mythologizing, Attila, Ernak, fratricide, Hun family.